

Konvergenční proces ve středoevropských nových členských státech Evropské unie a jeho změny v období recese

Růžena VINTROVÁ*

The Convergence Process in the Central European NMS Countries and its Changes in the Period of Recession

Abstract

The catching up with the economic level was very fast in EU-5 in the current decade, however the real convergence slowed down in the recession period (except of Poland), especially in Slovenia and CZ. GDP per capita is the highest in Slovenia and the CZ, while GDP per employed person in Slovenia and Slovakia. The position of EU-5 (except of Poland) measured by GNI or NNI is worse than that measured by GDP. The RGDI rates of growth show similar results as the GDP ones in 2001 – 2007 except of Slovakia, where they were by 0.5 p. p. lower. The relation of CPL to EU-27 approximated to the relation in GDP per capita. The wage level is still much lower. The aggregate ULC in relation to EU-27 reach from one half in Poland, Slovakia and Hungary to more than 60% in the Czech Republic and 90% in Slovenia.

Keywords: *real convergence and its factors, the structure of GDP usage, alternative indicator – real gross domestic income, GNI, NNI*

JEL Classification: E01, E20, E23, E24, E60, F14

Úvod

Středoevropské nové členské státy EU – Česká republika, Maďarsko, Polsko, Slovensko a Slovinsko (dále země EU-5) – po přechodu k tržní ekonomice, zejména pak po vstupu do EU, rychle doháněly ekonomickou úroveň vyspělých zemí Unie. V období recese se však v těchto malých otevřených ekonomikách, k nimž země EU-5 s výjimkou Polska patří, konvergenční proces zkomplikoval a při těsné provázanosti s klíčovými zeměmi EU nastal přenos krizových obtíží. Ve Slovinsku a v České republice došlo k výraznější divergenci a v roce 2012 se

* Růžena VINTROVÁ, Vysoká škola ekonomie a managementu Centrum ekonomických studií, Nárožní 2600/9a, 150 00 Praha 5, Česká republika; e-mail: ruzena.vintrova@vsem.cz

zde opětně projevila nová vlna recese. Vystala nová výzva k restrukturalizaci a přizpůsobení ekonomiky novým podmínkám.

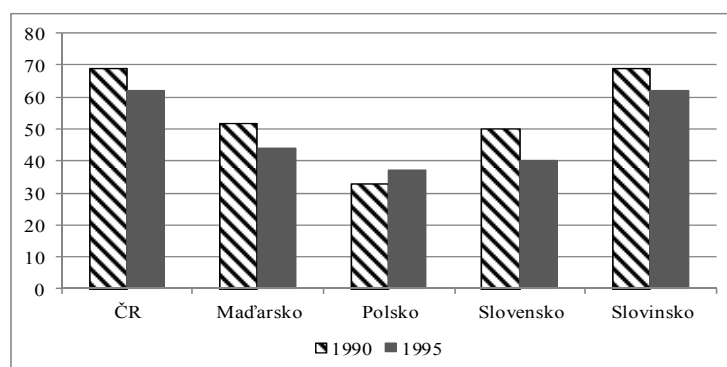
V následující analýze budeme sledovat změny v konvergenčních faktorech, odlišnosti ve struktuře užití vytvářených zdrojů a vývoj cenové (nákladové) konkurenční schopnosti v období hospodářské recese na pozadí dlouhodobého vývoje. Zvláštní pozornost věnujeme alternativním ukazatelům, které odlišně charakterizují proces konvergence. Podrobněji rozebíráme situaci v České republice a na Slovensku.

1. Vývoj mezinárodní ekonomické pozice

Země EU-5 vstoupily do transformačního procesu na středním stupni své ekonomické vyspělosti. Přejít k tržní ekonomice byl provázen poměrně hlubokým propadem výchozí ekonomické úrovně. Pokles HDP na obyvatele se mezi roky 1990 a 1995 v relaci k zemím EU-15 pohyboval kolem 20 % na Slovensku, 15 % v Maďarsku a 10 % v České republice a ve Slovinsku. V Polsku se výrazný pokles o 10 % odehrál již v roce 1989 (Myant a Drahokoupil, 2011, s. 12; Vintrová, 2006, s. 62). Změny mezinárodní pozice v relaci k zemím EU-15 uvádí graf 1.

G r a f 1

HDP na obyvatele ve středoevropských tranzitivních zemích v letech 1990 a 1995 (v PPS (purchasing power standard), EU-15 = 100)^{1,2}

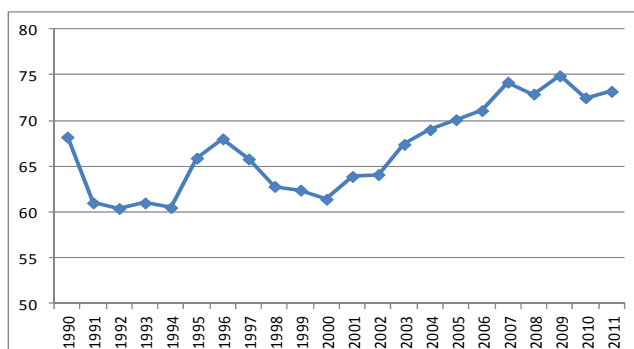

Poznámka: ¹ Údaje UN ve staré metodice z roku 1999 (v nové metodice údaj za rok 1990 není přepočten). Rozdělení údajů za Československo na ČR a Slovensko podle údajů FSÚ, ČSÚ a ŠSÚ. ² PPS – parita kupní síly, vztažená (standardizovaná) k průměru za 27 zemí EU.

Pramen: UN (1999); FSÚ, ČSÚ a ŠSÚ (1992); Vintrová (2006), s. 61; vlastní výpočty.

Od druhé poloviny 90. let se ekonomická úroveň zemí EU-5 plynule přibližovala k vyspělým zemím EU s výjimkou České republiky, jejíž výchozí ekonomická úroveň patřila spolu se Slovinskem k nejvyšším v daném regionu. Zde bylo výchozí úrovně dosaženo zhruba již v roce 1996, avšak v letech 1997 – 1998 došlo k dalšímu propadu a výchozí stav byl obnoven až mezi roky 2003 – 2004 (graf 2).

Graf 2

HDP na obyvatele ČR v relaci k EU-15, v letech 1990 – 2011 (v PPS, EU-15= 100)

Poznámka: 1990 – 1994 rekonstrukce dle ECP 1990 (UN 1999) a ECP 1993 (OECD2004). Rozdělení na ČR a SR v roce 1990 provedeno podle národních účtů FSÚ a ČSÚ.

Pramen: UN (1999); OECD (2004); Eurostat – National Accounts (2013a), cit. 28. 1. 2013; vlastní výpočty.

V posledním desetiletí, spojeném se vstupem do EU, byl proces dohánění ekonomické úrovně v zemích EU-5 velice rychlý. K největšímu skoku došlo na Slovensku, kde vzestup mezi roky 2000 a 2011 v relaci k průměru zemí OECD dosáhl až 23 procentních bodů (p. b.). V ostatních zemích se pohyboval mezi 6 až 17 p. b., což bylo též více než v jiných členských státech, jejichž relativní úroveň s výjimkou Španělska a Německa klesala (tab. 1).

T a b u l k a 1

Vývoj HDP na obyvatele ve vybraných zemích OECD v letech 2000 – 2011 (v tis. USD, běžné PPPs (purchasing power parities))

	2000	2005	2008	2010	2011	OECD = 100		
						2000	2010	2011
Česká republika	15.5	21.3	25.9	25.4	26.3	63.8	74.7	75.2
Maďarsko	11.9	17.0	20.4	20.6	21.5	48.8	60.7	61.3
Polsko	10.6	13.8	18.0	19.9	21.1	43.4	58.5	60.2
Slovensko	11.0	16.2	23.2	23.2	23.9	45.1	68.3	68.3
Slovinsko	17.6	23.5	29.1	26.6	27.3	72.1	78.5	78.1
EU-27	21.9	26.9	32.0	31.8	32.8	90.0	93.6	93.5
Francie	25.2	29.6	34.2	34.4	35.4	103.7	101.3	101.0
Itálie	25.8	28.3	33.4	32.1	32.7	105.7	94.6	93.3
Německo	25.8	31.1	37.1	37.7	39.5	105.8	110.9	112.7
Španělsko	21.3	27.4	33.1	31.6	32.1	87.6	93.0	91.7
Spojené království	26.1	32.7	36.2	35.3	35.6	107.1	104.0	101.7
USA	35.1	42.4	46.6	46.5	48.0	143.9	137.1	137.2
Japonsko	25.6	30.3	33.8	33.8	34.1	105.1	99.5	97.2

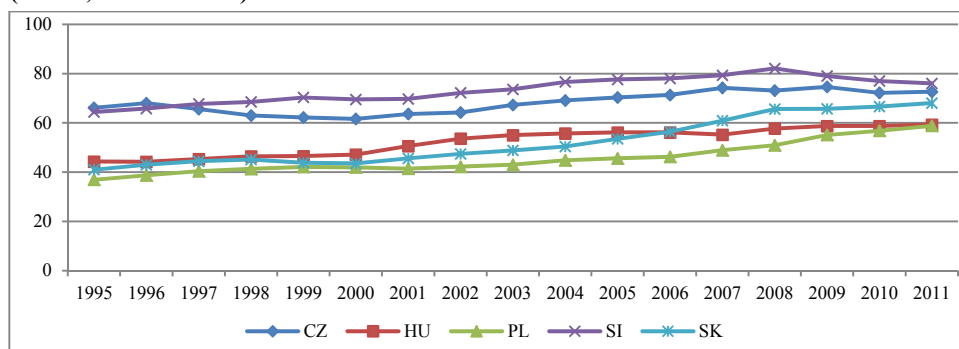
Pramen: OECD Statistics (2012a), cit. 24. 1. 2013; vlastní výpočty.

V rámci EU-27 se země EU-5 podle své ekonomické úrovně zařazují do poslední třetiny. V roce 2011 jejich HDP na obyvatele v PPS dosáhl 63 % až 85 % průměru (v relaci k EU-15 to bylo 59 % až 76 % průměru). Tento trend přerušila

až hospodářské recese, které se zcela vyhnulo pouze Polsko (graf 3). V roce 2012 došlo k nové vlně recese v ČR, Maďarsku a Slovinsku, zatímco na Slovensku a v Polsku pokračoval ekonomický růst.

Graf 3

**HDP na obyvatele v zemích EU-5 v relaci k zemím EU-15, v letech 1995 – 2011
(v PPS, EU-15 = 100)**

Pramen: ECFIN (2012b), s. 46 – 47.

2. Struktura užití vytvářených zdrojů

Postup konvergence je ovlivňován strukturou užití vytvářených zdrojů, zejména jejich rozložením mezi spotřebu a investice. Struktura užití HDP se v jednotlivých zemích velice liší. Je to dáno jak odlišnou ekonomickou vyspělostí a mírou otevřenosti, tak i dlouhodobě se utvářejícími historickými rozdíly a tradicemi. Dohánějící ekonomiky věnují zpravidla větší část zdrojů na investice k překonání své zaostalosti. V rámci vyspělých ekonomik EU existují velké rozdíly mezi ekonomikami Severu a Jihu, Východu a Západu. Jižní země EU mají na rozdíl od zemí severních deficitní obchodní bilanci, vyšší podíl spotřeby domácností a nižší podíl investic než země severní (s výjimkou Španělska). Specifickou strukturu, přibližující se více k USA, má Spojené království.

Nové členské státy jako celek měly dlouhodobě pasivní saldo bilance zboží a služeb. Mezi země s aktivním saldem se zařazuje pouze Česká republika (od 2004), Maďarsko (od 2007), Slovinsko s Estonskem (od 2009) a v roce 2011 nově i Slovensko. V Polsku až na výjimky převažuje pasivní bilance. Ekonomika České republiky se odlišuje od evropského průměru vyšší mírou investic a vyšším aktivem ve vztahu k zahraničí při výrazně nižší míře spotřeby domácností, která v roce 2011 činila jen 50,8 % (průměr EU-27 = 58,0 %). Slovenská ekonomika má míru investic též nadprůměrnou, saldo výkonové bilance však měla až do roku 2010 pasivní a spolu s polskou a slovinskou ekonomikou se v rámci zemí EU-5 vyznačuje poměrně vysokou mírou spotřeby domácností (tab. 2).

Tabulka 2

Struktura užití HDP ve vybraných zemích EU a v USA v roce 2011 v % (HDP = 100)

	HTK		Spotřeba domácností ¹	Spotřeba vlády		Saldo výkonové bilance
	celkem	z toho HTFK		individuální	kolektivní	
EU-27	19.2	18.6	58.0	13.6	8.2	1.2
EA-17	19.6	19.2	57.4	13.4	8.2	1.4
DE	18.3	18.1	57.4	12.3	7.0	5.1
AT	23.2	21.4	54.4	11.1	7.7	3.3
FR	20.6	20.1	57.7	16.1	8.4	-2.8
NL	18.1	17.7	45.0	17.1	10.8	8.9
UK	14.9	14.1	64.3	14.1	8.0	-1.6
DK	17.6	17.2	48.8	20.3	8.1	5.4
SE	19.6	18.4	47.8	19.1	7.3	6.2
FI	20.9	19.6	55.4	16.4	8.0	-0.7
IT	19.7	19.6	61.3	12.0	8.5	-1.5
ES	21.5	21.1	58.3	12.1	8.8	-0.8
GR ²	16.1	15.1	74.6	7.1	10.3	-8.1
CZ	24.6	23.9	50.8	10.7	9.9	4.0
HU	19.5	17.9	53.0	10.7	10.1	6.7
PL	21.9	20.3	61.2	10.4	7.7	-1.2
SK	23.9	23.1	57.5	8.7	9.3	0.6
SI	20.1	18.5	57.8	12.3	8.5	1.2
BG	23.1	20.9	60.7	7.9	7.6	0.7
RO	26.9	26.0	63.4	8.7	6.3	-5.3
USA	15.5	15.2	71.2	17.1		-3.8

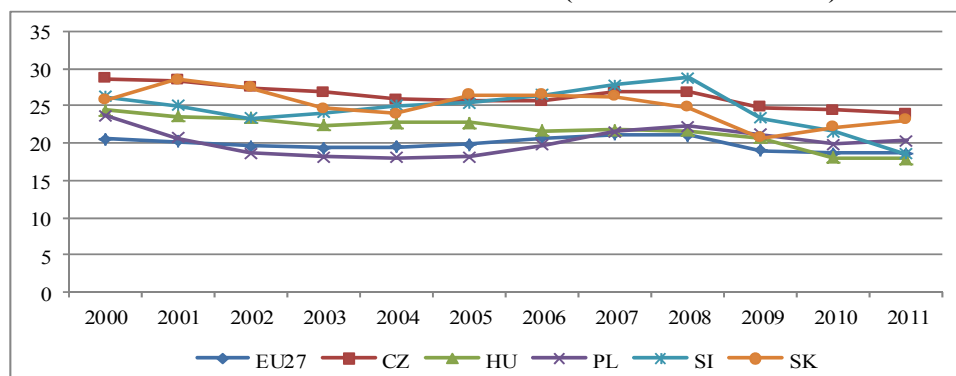
Poznámka: HTK – hrubá tvorba kapitálu, HTFK – hrubá tvorba fixního kapitálu. ¹ Včetně NIPSH – neziskových institucí soukromého sektoru. ² Předběžné údaje.

Pramen: Eurostat – National Accounts (2013a), cit. 9. 2. 2013.

Ve vývoji *míry investic* zemí EU-5 došlo v poslední dekádě k hlubokým výkyvům s klesající tendencí. Zvláště hluboké výkyvy byly v Polsku a na Slovensku. Ve všech zemích kromě Maďarska je v současnosti míra investic ve srovnání s EU-27 nadprůměrná (graf 4).

Graf 4

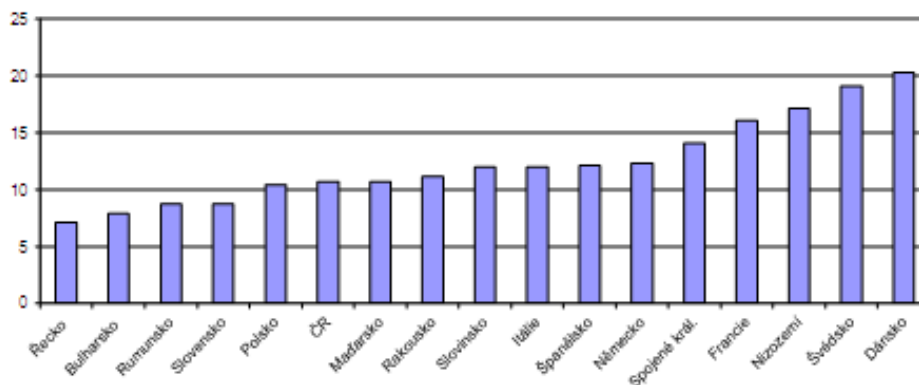
Míra investic v zemích EU-5 v letech 2000 – 2011 (tvorba HFK v % HDP)

Pramen: Eurostat – National Accounts (2013a), cit. 7. 2. 2013.

Veřejná spotřeba představuje významnou část užití celkových zdrojů, která v ekonomicky vyspělých zemích západního světa dosahuje kolem pětiny HDP. *Individuální spotřebu* představují výdaje vlády, které přinášejí užitek jednotlivým domácnostem, jako jsou náklady na školství, kulturu, zdravotnictví, podporu bydlení aj. *Kolektivní spotřebu* tvoří výdaje určené na kolektivní účely, jako jsou především náklady na správu, obranu a bezpečnost, vědu a výzkum. Rozptyl míry individuální spotřeby v jednotlivých zemích se v současnosti pohybuje od minima 7 % HDP v Řecku po maximum 20 % v Dánsku (graf 5).

G r a f 5

Individuální složka spotřeby vlády ve vybraných zemích EU v roce 2011 (v % HDP)

Pramen: Eurostat – National Accounts (2013a), cit. 7. 2. 2013.

T a b u l k a 3

Podíl výdajů na sociální ochranu na HDP ve vybraných zemích EU v letech 2000 – 2010 (v %)

	2000	2005	2010 ^p
EU-27	..	27.1	29.4
Eurozóna (17 zemí)	26.7	27.7	30.4
Německo	29.6	30.1	30.7
Francie	29.5	31.5	33.8
Švédsko	29.9	31.1	30.4
Dánsko	28.9	30.2	33.3
Česká republika	18.8	18.4	20.1
Maďarsko	19.9	21.9	23.1
Polsko	19.7	19.7	18.9
Slovensko	19.4	16.5	18.6
Slovinsko	24.1	23.0	24.8

Poznámka: ^p Předběžný údaj.

Pramen: Eurostat – Expenditure on Social Protection (2013d), cit. 15. 1. 2013.

V zemích EU-5 dosahuje individuální spotřeba v současnosti od 9 % HDP na Slovensku po 12 % ve Slovinsku a její podíl je ve srovnání s vyspělými evropskými zeměmi podprůměrný. Největší rozdíly lze zaznamenat ve srovnání se Švédskem a Dánskem, kde tento podíl dosahuje kolem jedné pětiny HDP. Vzhledem

k omezeným výdajům vlády na individuální spotřebu lze země EU-5 stěží charakterizovat jako „sociálně přebujelé státy“. Střídmost ve výdajích sociálního charakteru potvrzuje i podíl *výdajů na sociální ochranu* na HDP, který se v roce 2010 v zemích EU-5 pohyboval od 19 % do 25 %, zatímco v předních zemích EU (Německo, Francie, Švédsko, Dánsko) dosahoval 30 až 34 % (tab. 3).

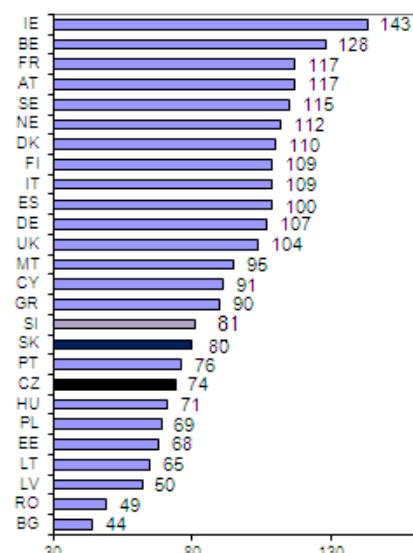
3. Faktory konvergence

Rozdíly v ekonomické úrovni lze rozložit na vliv produktivity práce, vliv věkové struktury obyvatelstva a na vliv využití pracovních zdrojů, tj. míru ekonomické aktivity a míru zaměstnanosti. Země EU-5 se v úrovni i dynamice jednotlivých faktorů konvergence silně odlišují. Nejvyšší produktivitu práce na pracovníka má od roku 2010 spolu se Slovinskem Slovensko, jehož pozice v rámci zemí EU-27 se v mezi roky 2000 a 2011 zlepšila o 22 p. b. Česká republika se posunula až na třetí místo. K dohánění ekonomické úrovně Německa při zhoršujícím se věkovém složení obyvatelstva by Česká republika potřebovala zcela mimořádně rychlá tempa růstu zejména v hodinové produktivitě práce, neboť zatímco HDP na obyvatele a na pracovníka se v roce 2011 pohybovaly mezi 67 – 70 % německé úrovně, HDP na odpracovanou hodinu činil jen 53 % (graf 6 a tab. 4).

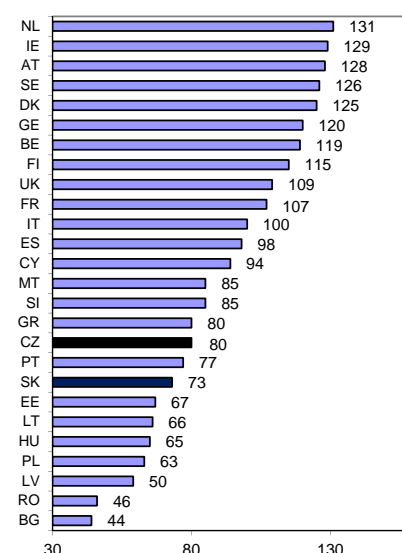
Graf 6

HDP na pracovníka a HDP na obyvatele v PPS v zemích EU-27, rok 2011 (EU-27 = 100)

HDP na pracovníka¹

HDP na obyvatele¹

Poznámka: ¹ Atypické Lucembursko HDP na pracovníka = 169 %, HDP na obyvatele = 272 %; Řecko a Lotyšsko předběžný údaj.

Pramen: Eurostat – National Accounts (2013a); Structural Indicators (2013c), cit. 5. 2. 2013.

T a b u l k a 4

HDP na pracovníka a na odpracovanou hodinu v PPS v nových členských státech, v eurozóně, Německu a Rakousku v letech 2000 a 2011 (EU-27 = 100)

	HDP na pracovníka ¹		HDP na odpracovanou hodinu ¹	
	2000	2010	2000	2011
Česká republika	65.6	74.1	58.8	66.8
Maďarsko	57.1	71.1	48.0	59.9
Polsko	55.5	68.8	45.5	55.7
Slovensko	58.4	80.1	54.9	73.7
Slovinsko	76.1	80.6	75.9	80.6
Německo	107.2	106.6	124.3	125.1
Rakousko	123.5	116.7	117.0	115.9
Eurozóna	111.9	108.6	116.6	113.2

Poznámka:¹ Přerušení časové řady od roku 2005.

Pramen: Eurostat – Structural Indicators (2013b), cit. 5. 2. 2013.

Česká republika si svou pozici v ekonomické úrovni zlepšuje díky dosud poměrně vysokému počtu obyvatelstva v produktivním věku a poměrně vysoké míře ekonomické aktivity při nízké míře nezaměstnanosti. Perspektivně však současný nízký podíl dětí povede k výraznému zhoršení míry obyvatelstva v produktivním věku.¹ Česká republika má o 11 p. b. vyšší míru zaměstnanosti než Maďarsko a podstatně vyšší míru než Slovensko a Polsko. Míra nezaměstnanosti, která byla v roce 2000 na úrovni EU-27 (8,7 %), se dlouhodobě snižovala a v roce 2008 dosáhla minima 4,4 %. V krizovém období došlo k výraznému zhoršení. V roce 2010 vystoupala až na 7,3 % (tj. 2,4 p. b. pod průměrem zemí EU-27), v roce 2011 dosáhla 6,7 % (údaje spočteny k celkovému počtu pracovních sil) V roce 2012 došlo k dalšímu zvýšení.²

Slovensko má v mezinárodním srovnání ostatní faktory ekonomické úrovně kromě produktivity práce nepříznivé, neboť má nižší míru obyvatelstva v produktivním věku, nižší míru ekonomické aktivity a ze všech zemí EU-5 nejvyšší míru nezaměstnanosti. Vysoká míra nezaměstnanosti je cenou za prudký vzestup produktivity práce. Maďarsko se vyznačuje mimořádně nízkou mírou ekonomické aktivity při nízké míře zaměstnanosti a poměrně vysoké míře nezaměstnanosti (tab. 5).

¹ V roce 2010 dosahoval podíl osob mladších 15 let z celkového počtu obyvatelstva v ČR 14,2 % (v EU-27 15,6 %) a podíl osob ve věku 65 let a více 15,2 % (v EU 17,4 %), takže celková *demografická míra závislosti* byla nižší než průměr EU-27 o 3,6 p. b. *Míra ekonomické závislosti*, měřená k obyvatelstvu v produktivním věku, byla ve srovnání s EU-27 nižší zhruba o 7 p. b. Podíl obyvatel starších 65 let na celkové populaci by se měl ze současných 15 % zvýšit v roce 2020 až na 20 %. Podle statistik OECD patří ČR do první třetiny zemí ohrožených stárnutím obyvatelstva. Podle propočtů se zde bude počet důchodců na 100 obyvatel v produktivním věku v roce 2050 blížit 60, čímž se ČR v rámci 30 zemí OECD zařazuje na 9. místo. Na 1. místě se nachází Japonsko s 82 důchodci, na posledních místech je USA a Turecko s 37, resp. 30 důchodci; průměr za země OECD činí necelých 48 důchodců (OECD, 2011).

² Podle údajů registrované nezaměstnanosti na úřadech práce z konce ledna 2013 bylo nezaměstnaných již téměř 600 tisíc osob, což je nejvyšší údaj od Velké krize ve 30. letech minulého století.

T a b u l k a 5

Míry zaměstnanosti a nezaměstnanosti v zemích EU-5, EU-27, Německu a Rakousku (v %)

	2000	2005	2008	2009	2010	2011
<i>Míra zaměstnanosti¹</i>						
Česká republika	71.0	70.7	72.4	70.9	70.4	70.9
Maďarsko	61.2	62.2	61.9	60.5	60.4	60.0
Polsko	61.0	58.3	65.0	64.9	64.6	64.8
Slovensko	63.5	64.5	68.8	66.4	64.6	65.1
Slovinsko	68.5	69.4	73.0	71.9	70.3	68.4
Německo	68.8	69.4 ³	74.0 ³	74.2	74.9	76.3
Rakousko	71.4	71.7 ³	75.1	74.7	74.9	75.2
EU-27	66.6	68.0	70.3	69.0	68.6	68.6
<i>Míra nezaměstnanosti²</i>						
Česká republika	8.7	7.9	4.4	6.7	7.3	6.7
Maďarsko	6.3	7.2	7.8	10.0	11.2	9.1
Polsko	16.1	17.9	7.0	8.1	9.6	9.6
Slovensko	18.9	16.4	9.6	12.1	14.5	14.0
Slovinsko	6.7	6.5	4.4	5.9	7.3	8.2
Německo	8.0	11.3	7.5	7.8	7.1	5.9
Rakousko	3.6	5.2	3.8	4.8	4.4	4.2
EU-27	8.8	9.0	7.1	9.0	9.7	9.6

Poznámka: ¹ Počet zaměstnaných ve věku 20 – 64 let k počtu obyvatelstva téže věkové skupiny. ² Počet nezaměstnaných v % k počtu pracovních sil (tj. k součtu zaměstnaných a nezaměstnaných osob podle statistiky VŠPS). ³ Přerušeni časové řady.

Pramen: Eurostat – Structural Indicators (2013c), cit. 1. 2. 2013.

4. Alternativní charakteristiky konvergence

Rychlost dohánění ekonomické úrovně vyspělých zemí se běžně posuzuje podle předstihu v tempech růstu HDP na obyvatele ve stálých domácích cenách. Tento postup však rychlost reálné konvergence v mnoha ohledech nevystihuje. Mimo záběr zůstávají jak některé ekonomické vlivy, tak i širší charakteristiky přírodního ekosystému i kvality populace, které jsou významnými faktory udržitelného rozvoje. Uvedeme zde pouze odchylky, vztahující se k užšímu pojetí konvergence ekonomické úrovně, aniž bychom zabíhali do širších charakteristik udržitelného rozvoje, celkového blahobytu obyvatelstva a sociálního pokroku.³

³ Používání výstižných ukazatelů a znalost jejich vypovídacích schopností se staly natolik významnými, že v nedávné době vznikla speciální mezinárodní komise pro měření ekonomického výkonu a sociálního pokroku (The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress). Úkolem CMEPSP, složené z předních světových odborníků, je navrhnout základní řešení uváděné problematiky. Její základní zpráva – *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* (viz CMEPSP, 2009) – byla vydána v září 2009, v návaznosti vycházejí další studie a materiály (viz např. Stiglitz, Sen a Fitoussi, 2009). Iniciátorem vzniku Komise byl francouzský prezident Nicholas Sarkozy. Komise je vedena známým americkým ekonomem, nositelem Nobelovy ceny za ekonomii, profesorem Kolumbijské univerzity Josephem Stiglitzem. Hlavním poradcem je profesor Harvardské univerzity Amartya Sen a koordinátorem se stal profesor Jean-Paul Fitoussi z francouzského Ústavu politických studií (Institut d'Étude Politiques de Paris).

4.1. HDP vs. reálný hrubý domácí důchod (RHDD)

Vývoj zdrojů dané ekonomiky není dán jen růstem objemů výroby. Reálný důchod, který je k dispozici pro domácí spotřebu a investice, závisí rovněž na cenách, za které se obchoduje s vnějším světem. Ekonomickou pozici země i rychlost reálné konvergence významně ovlivňují *směnné relace* (*Terms of Trade* – T/T). Dlouhodobá tendence ve vývoji směnných relací má z velké části endogenní charakter. V trvalém zlepšování směnných relací se projevují kvalitativní změny v uplatnění produkce dané země na světovém trhu. Jde o kvalitativní změny v širokém smyslu, nikoliv pouze o technické parametry, které se statistikové snaží brát při konstrukci cenových indexů v úvahu. Změny směnných relací reflektují přesun práce a kapitálu k aktivitám s vyšší přidanou hodnotou – k výrobě sofistikovanějších produktů a služeb, vyžadujících využití pokročilejších technologií. Znamenají též lepší integraci do nadnárodních obchodních sítí spojenou v podmínkách nových členských států EU s odstraňováním srážky na „zboží z východu“.

Při dlouhodobém zlepšování pozice jednotlivé země v obchodování se světem se zvyšuje její reálný důchod nad rámec, vymezený růstem „fyzického“ objemu celkového produktu. Reálná konvergence probíhá rychleji, než vykazuje objemový index HDP. Zlepšování obchodní pozice se začalo v ekonomice nových členských států EU výrazněji prosazovat s přílivem přímých zahraničních investic (PZI) a se zapojováním nově vzniklých podniků do zahraničního obchodu od poloviny 90. let. Ekonomiky s rozsáhlým vnitřním trhem vliv změn směnných relací pocítují v menším rozsahu. Avšak v malých otevřených ekonomikách, zejména pokud mají vysoký podíl zpracovatelského průmyslu závislého na vývozu (a současně na dovozu surovin a energie), vývoj směnných relací silně ovlivňuje jejich celkovou prosperitu a možnosti zvyšování životní úrovně.

Jelikož vývoj ukazatele HDP, měřeného ve stálých domácích cenách, přínos či ztrátu ze změn směnných relací nezachycuje, k zachycení vlivu cenových efektů při zahraniční směně je možno používat alternativní ukazatele, jako je *reálný hrubý domácí důchod* (RHDD). Vypočítává se na základě HDP v reálném vyjádření, ke kterému se připočítá vliv T/T. Vzorec pro výpočet přínosu či ztráty ze změn směnných relací T (*trading gains and trading losses*) má v národních účtech (ESA 1995) následující tvar:

$$T = \frac{(X - M)}{P} - \left(\frac{X}{P_X} - \frac{M}{P_M} \right)$$

kde

X – vývoz zboží a služeb,

M – dovoz zboží a služeb,

P_X – cenový deflátor vývozu,

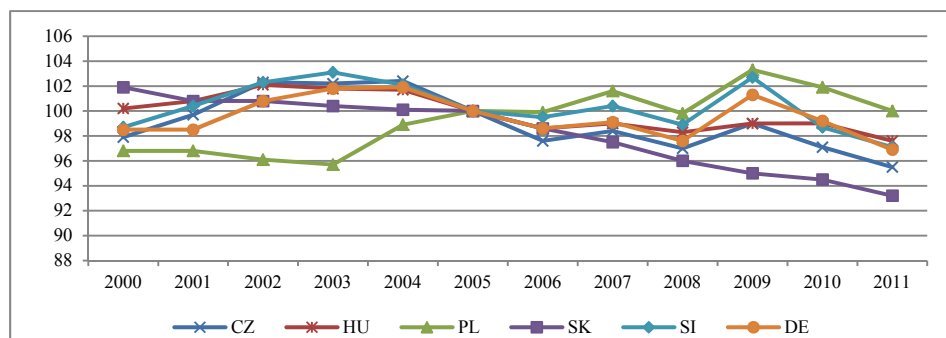
P_M – cenový deflátor dovozu,

P – průměrný cenový deflátor salda vývozu a dovozu.

V zemích EU-5 byl vývoj směnných relací v poslední dekádě odlišný, přičemž maďarské a slovinské T/T se nejvíce blížily vývoji v Německu (graf 7).

G r a f 7

Vývoj směnných relací zboží a služeb v zemích EU-5 a v Německu v letech 2001 – 2011 (2000 = 100)

Pramen: ECFIN (2012b), tab. 28, s. 84 – 85.

V České republice byl vývoj směnných relací v první polovině minulé dekády příznivý, avšak ve druhé polovině docházelo k výkyvům při sestupné tendenci, takže v roce 2011 byly směnné relace již o 2,4 p. b. nižší než ve výchozím roce 2000.⁴ Ještě horší výsledky byly na Slovensku, kde pokles T/T mezi roky 2000 a 2011 činil 8,7 p. b. Polsko jako méně otevřená ekonomika zaznamenalo ve stejném období vzestup směnných relací o 3,2 p. b.

T a b u l k a 6

Průměrná roční tempa růstu HDP a RHDD na obyv. v zemích EU-5 a v EU-27, v letech 2001 – 2010 (v %)

	2001 – 2007			2008 – 2010			2001 – 2010		
	HDP	RHDD	rozdíl p. b.	HDP	RHDD	rozdíl p. b.	HDP	RHDD	rozdíl p. b.
Česká republika	4.7	4.8	0.1	-0.4	-1.0	-0.6	3.1	3.0	-0.1
Maďarsko	3.6	3.5	-0.1	-1.5	-1.5	0.0	2.1	2.0	-0.1
Polsko	4.1	4.4	0.3	3.4	3.2	-0.2	3.9	4.0	0.1
Slovensko	6.2	5.7	-0.5	1.4	0.1	-1.3	4.7	4.0	-0.7
Slovinsko	4.2	4.3	0.1	-1.7	-1.7	0.0	2.4	2.4	0.0
EU-27	1.8	1.8	0.0	-1.1	-1.2	-0.1	0.9	0.9	0.0

Poznámka: HDP a RHDD za ČR podle nové metodiky ČSÚ, děleno počtem obyvatel. Za ostatní země se údaje o RHDD nepublikují a jde o vlastní výpočty podle rovnic 1 a 2. Při propočtu byly využity údaje o HDP, vývozu a dovozu v b. c., cenové deflátoři vývozu a dovozu a počty obyvatelstva podle Eurostatu a podzimní předpovědi ECFIN 2011.

Pramen: Eurostat – National Accounts (2013a), cit. 8. 11. 2011; ECFIN (2011b), s. 30 – 31, 50 – 51, 80 – 83; ČSÚ – HDP, Národní účty (2011), cit. 8. 11. 2011.

⁴ Metodické změny, provedené ČSÚ v Národních účtech při přepočtu zahraničního obchodu podle změny vlastnictví zboží a služeb (nikoliv podle jejich přechodu přes hranice), ukazují vývoj v horším světle než „stará“ metodika, podle níž se v období 2001 – 2010 T/T zlepšily o 4,7 p. b., tj. o 0,5 p. b. v ročním průměru (podle nové metodiky se za celé období o 0,8 p. b. zhoršily).

Vývoj RHDD v zemích EU-5 se v období 2001 – 2007 výrazně nelišil od vývoje HDP, i když prodělával různé výkyvy. V Polsku, ČR a ve Slovinsku byl vývoj RHDD mírně rychlejší.⁵ Výjimku představuje Slovensko, kde RHDD v počtu na obyvatele rostl v uvedeném období pomaleji než HDP o 0,5 p. b. ročně. Jelikož v období recese, zejména mezi rokem 2009 a 2011, se směnné relace rychle zhoršovaly, vývoj RHDD za vývojem HDP v posledních letech opožďoval, nejvíce opět na Slovensku (tab. 6).

4.2. Domácí produkt vs. národní důchod

Hrubý domácí produkt charakterizuje ekonomický výkon na daném území. Část prvotních důchodů (zisků zahraničních podniků a mezd zahraničních pracovníků) však odtéká do domovských zemí a naopak, analogické důchodové toky opačným směrem přitékají. Zdroje pro spotřebu a investice v dané zemi se proto od HDP značně odlišují. Rozlišování konceptu *domácího* produktu a *národního* důchodu nabývá stále většího významu v malých otevřených ekonomikách nových členských států EU v důsledku zvyšujícího se vlivu PZI. V některých zemích s větší migrací pracovních sil má na rozdíl mezi oběma koncepty rovněž značný vliv přesun mezd, zasílaných migrujícími pracovníky do domovských zemí.

4.3. Hrubý národní důchod

Vyspělé ekonomiky EU mají z velké části vyšší hrubý národní důchod (HND) než hrubý domácí produkt (HDP) – viz Německo, Francie, Spojené království, Belgie, Dánsko, Švédsko. Významněji se odlišují Lucembursko a Irsko, kde naopak HND v relaci k HDP dosahuje jen 72 %, resp. 81 % HDP (2011).

V nových členských státech HDP zpravidla převyšuje HND (v roce 2011 bylo jedinou výjimkou Lotyšsko). Největší rozdíl mezi oběma ukazateli je v současnosti v České republice – až 7 p. b. Ekonomická úroveň ČR, měřená HND na obyvatele, je v relaci k EU-27 o 5 p. b. nižší než podle HDP na obyvatele. V krizovém roce 2009 došlo k velkým pohybům v pobaltských zemích, kde se podíl HND zvýšil, a to v Litvě a Lotyšsku dokonce nad 100 % HDP. V Lotyšsku tento stav přetrvává i v roce 2011 (tab. 7).

Přesun prvotních důchodů, který národní účty zachycují v rozdílu mezi hrubým domácím produktem a hrubým národním důchodem, je na běžném účtu platební bilance evidován v bilanci výnosů. S dozráváním přímých zahraničních investic přechází tato bilance do pasiva a stává se zdrojem celkového deficitu běžného účtu. Jelikož hlavní přísun PZI se v nových členských státech EU projevoval

⁵ Podle „staré“ metodiky výpočtu bylo tempo růstu RHDD na obyvatele v ČR v období 2001 – 2007 o 0,5 p. b. v ročním průměru rychlejší než tempo růstu HDP a za celou dekádu činil předstih růstu RHDD 0,3 p. b. ročně.

v různých etapách, má i odliv repatriovaných (a reinvestovaných) zisků různá zpoždění. Začal nejdříve a s největší intenzitou v Maďarsku již v první polovině 90. let. Od konce 90. let prudce zesílil v České republice a nejpozději se dostavil na Slovensku. Tyto odchylky se projevují v postupném narůstání rozdílu mezi HDP a HND v jednotlivých zemích. V letech 2008 – 2012 došlo navíc k mimořádným přesunům prvotních důchodů v důsledku krize.

T a b u l k a 7

Poměr HND k HDP v roce 2011 a tempa růstu HDP a HND v letech 1992 – 2012 v s. c. v zemích EU-10

		HND v % HDP (2011)	Tempa růstu v %				
			1992 – 2008 ¹	2009	2010	2011	2012 ²
CZ	HDP	93.0	3.2	-4.5	2.5	1.9	-1.3
	HND		-	-6.5	1.6	2.4	-1.1
HU	HDP	93.8	2.5	-6.8	1.3	1.6	-1.2
	HND		-	-4.7	0.9	1.4	-1.3
EE	HDP	94.7	-	-14.1	3.3	8.3	2.5
	HND		-	-12.4	0.8	8.7	3.6
SI	HDP	94.7	-	-14.1	3.3	8.3	2.5
	HND		-	-12.4	0.8	8.7	3.6
PL	HDP	95.5	4.6	1.6	3.9	4.3	2.4
	HND		4.7	0.1	4.0	3.1	2.4
BG	HDP	95.5	2.5	-5.5	0.4	1.7	0.8
	HND		-	-3.1	0.6	1.0	1.8
LT	HDP	96.3	1.9	-14.8	1.5	5.9	2.9
	HND		-	-10.6	-2.2	4.0	3.4
SK	HDP	97.8	-	-4.9	4.4	3.2	2.6
	HND		-	-3.7	3.8	2.3	2.8
RO	HDP	98.7	2.9	-6.6	-1.6	2.5	0.8
	HND		2.8	-5.1	-1.5	2.3	1.0
LV	HDP	100.5	2.0	-17.7	-0.9	5.5	4.3
	HND		1.8	-10.6	-6.1	4.0	4.2

Poznámka: Pořadí zemí podle podílu HND/HDP v roce 2011 (vzestupně). Tempa růstu HND byla přepočtena do stálých cen deflátorem HDP. ¹ Roční průměr. ² Předpověď ECFIN.

Pramen: ECFIN (2012a); vlastní propočty.

V České republice jsou obchodní bilance i výkonová bilance (tj. bilance zboží a služeb) od roku 2005 aktivní, což silně ovlivnil zvýšený vývoz společností pod zahraniční kontrolou. Avšak rostoucí pasivum bilance výnosů způsobované odlivem repatriovaných a reinvestovaných zisků zahraničních společností vede k tomu, že celkový běžný účet zůstává v pasivu. Hlavní součástí odlivu jsou investiční výnosy zahraničních vlastníků. Tyto pohyby vedou k tomu, že podíl národního důchodu na domácím produktu neustále klesá.

4.4. Čistý národní důchod

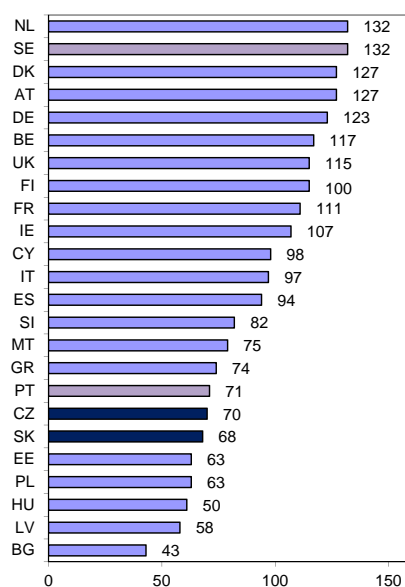
Výstižným ukazatelem prosperity dané země je čistý národní důchod (ČND), který na rozdíl od HDP nebo HND rozlišuje rozdílnou situaci zemí, v nichž je tvorba produktu různě kapitálově náročná. Odvozuje se z HND po odečtení spotřeby fixního kapitálu.⁶ Dohánějící ekonomiky mají v relaci k vyspělým zemím vesměs

nižší HND, a převážně i ČND než HDP. Společnou příčinou nižšího HND je převažující odliv prvotních důchodů z PZI. Pokud jde o ČND, liší se míra opotřebení fixního kapitálu.

Slovensko i Česká republika mají jen mírně odlišnou výši ČND na obyvatele (SK mělo v roce 2011 v relaci k EU-27 jen o 2 p. b. nižší ČND než ČR), i když v HDP na obyvatele má ČR ještě stále předstih o 7 p. b. (srovnej grafy 6 a 8).

G r a f 8

ČND na obyvatele v PPS v zemích EU-27, rok 2011 (EU-27 = 100)

Poznámka: Atypické Lucembursko se 193 % ČND na obyvatele vypuštěno; údaje za Rumunsko nejsou k dispozici. Bulharsko a Polsko podle roku 2010.

Pramen: Eurostat – National Accounts (2013a), cit. 5. 1. 2013; vlastní výpočty.

Výrazně horší pozice České republiky v rámci zemí EU podle ČND na obyvatele než podle HDP na obyvatele vyplývá ze dvou důvodů. Jednak výrobní struktura implikuje vysoké opotřebení kapitálu, jednak odliv prvotních důchodů je zde značný. V relaci k zemím EU-27 byla její pozice podle ČND na obyvatele v roce 2011 až o 10 p. b. horší než podle HDP na obyvatele (70 % ve srovnání s 80 %). V Polsku je relace k zemím EU-27 podle obou ukazatelů zhruba stejná – pohybuje se kolem 63 %. V pořadí nových členských států EU se Polsko podle ČND posouvá vpřed na úroveň Estonska a před Maďarsko, za nimiž podle HDP zaostává.

Pozice vyspělých zemí podle ČND se rovněž odlišuje od běžně používaného ukazatele HDP na obyvatele. Vpřed se posouvají zejména Švédsko a Spojené

⁶ Dalším méně často používaným odvozeným ukazatelem je disponibilní čistý národní důchod, získaný z ČND po odečtení salda běžných transferů.

království. Naopak Irsko ustupuje z 3. místa po Lucembursku a Nizozemsku až na 11. místo, a to zejména v důsledku velkého odlivu repatriovaných zisků zahraničních vlastníků, částečně i mezd zahraničních pracovníků v letech zvýšené migrace. V čele za atypickým Lucemburskem zůstává Nizozemsko. Německo se z 8. místa podle HDP per capita (p. c.) posunuje vpřed na 6. místo před Belgií a Irsko. V relaci k průměru za EU-27 žádná země kromě Lucemburska nepřesahuje podle ČND na obyvatele 132 %.

5. Cenová a mzdová konvergence

S přibližováním ekonomické úrovně k vyspělým zemím dochází v dohánějících ekonomikách též ke konvergenci cenové a mzdové. *Cenová konvergence* se v zemích, které mají vlastní měnu, prosazuje jednak vyšší inflací, jednak zpevnováním měnového kurzu. Poměr obou vlivů závisí na zvoleném kurzovém režimu. V období hospodářské krize vlastní měna umožňuje podporu konkurenceschopnosti oslabováním kurzu, vystavuje však malé otevřené ekonomiky riziku spekulativních náporů na měnový kurz. V této situaci se ze zemí EU-5 nachází Česká republika, Maďarsko a Polsko. Členům eurozóny se společnou měnou – Slovinsku a Slovensku pro cenovou konvergenci zbývá pouze inflační kanál.

Cenovou konvergenci lze charakterizovat ukazatelem *srovnatelné (relativní) cenové úrovně* (CPL – Comparative Price Level), který vyjadřuje poměr mezi paritami kupní síly a tržními měnovými kurzy v jednotlivých zemích; CPL udává vztah cenové úrovně příslušného agregátu ve zkoumané zemi k cenové úrovni v referenční zemi nebo skupině zemí. Země EU-5 (s výjimkou Polska) začínaly transformační proces z nízké výchozí cenové úrovně, která byla v relaci k ekonomicky vyspělým zemím EU-15 nižší než relace v HDP na obyvatele. Zvláště velký rozdíl mezi oběma veličinami byl ve výchozím období v České republice, kde v období 1995 – 2011 docházelo k rychlému vzestupu CPL (měřeno na celkový HDP). V současnosti je již poměr CPL blízký poměru v HDP na obyvatele ve všech zemích EU-5 (graf 9).

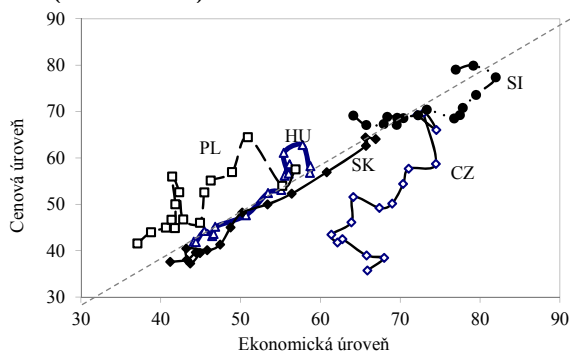
V poměru k USA je relace ekonomické a cenové úrovně zemí EU-5 opačná než ve vztahu k zemím EU-15, neboť CPL dosahuje vyšších hodnot než HDP na obyvatele. Například v roce 2010 činil HDP na obyvatele v paritě kupní síly v poměru k USA v České republice jen 55 %, zatímco CPL dosahovala 72 %; na Slovensku činily stejné údaje 50 % a 69 %.

Inflační kanál cenové konvergence byl v období 2001 – 2012 nejintenzivněji využíván v Maďarsku, kde průměrná roční míra inflace spotřebitelských cen činila 5,5 % a převyšovala míru inflace v eurozóně o 3,3 p. b. Na Slovensku a ve Slovinsku průměrná roční míra inflace dosahovala či přesahovala 4 %, zatímco v České republice byla až do roku 2007 nižší než v eurozóně a za celé období

2001 – 2012 činil roční průměr jen 2,4 %. V Polsku byl mírnější předstih míry inflace před zeměmi eurozóny (tab. 8).

G r a f 9

Relace cenové a ekonomické úrovně (CPL k HDP na obyvatele v PPS) v zemích EU-5 v letech 1995 – 2010 (EU-15 =100)

Pramen: Kolektiv CES VŠEM, NOZV NVF (2011), s. 55.

T a b u l k a 8

Vývoj míry inflace (HICP) v zemích EU-5 a v eurozóně, v letech 2001 – 2012

	2001 – 2007		2008 – 2010		2011	2012	2001 – 2012	
	roční průměr	rozdíl k EA	roční průměr	rozdíl k EA			roční průměr	rozdíl k EA
CZ	2.1	-0.1	2.7	1.0	2.1	3.5	2.4	0.2
HU	5.9	3.7	4.9	3.2	3.9	5.7	5.5	3.3
PL	2.5	0.3	3.6	1.9	3.9	3.7	3.0	0.8
SK	5.1	2.9	1.8	0.1	4.1	3.7	4.1	1.9
SI	4.9	2.7	2.8	1.1	2.1	2.8	4.0	1.8
EA-17	2.2	0.0	1.7	0.0	2.7	2.5	2.2	0.0

Pramen: Eurostat – Structural Indicators (2013c), cit. 6. 2. 2013; vlastní výpočty.

Vývoj deflátoru HDP, který ovlivňuje celkovou srovnatelnou cenovou hladinu CPL, se v dlouhodobém vývoji od míry spotřebitelských cen příliš neliší. V jednotlivých letech však dochází k prudším výkyvům, ovlivněným zejména kolísáním směnných relací v zahraničním obchodě. Rozdíly v tempech růstu cen jednotlivých výdajových složek HDP lze dokumentovat na vývoji v České republice, kde v období 2001 – 2010 měly nejrychlejší vývoj ceny spotřeby vlády, jejichž celkový vzestup dosáhl 40 % a nejpomaleji se vyvíjely ceny fixního kapitálu a směnné relace, které vzrostly jen o 4 % (MF ČR, 2011, s. 46).

Zpevnování měnového kurzu bylo využíváno jako transmisní kanál cenové konvergence především v České republice. Měnový kurz CZK se od počátku dekády vyznačoval stabilní tendencí ke zpevnování vůči euru i dolaru, zatímco do roku 2000 vůči dolaru ještě silně oslaboval. Nástup recese způsobil výrazné zakolísání kurzu, přičemž v roce 2008 došlo k poměrně silnému zpevnění (vůči euru v ročním průměru na 24,9 CZK a vůči dolaru na 17,0 CZK), od srpna 2008

však nastal zpětný pohyb. Kolísání kurzu pokračovalo i v dalších letech. Výsledný kurz v roce 2012 byl v relaci k EUR mírně slabší (25,1 CZK/EUR) a v relaci k USD silně oslabený (19,6 CZK/USD) ve srovnání s předkrizovým rokem 2008 (viz <www.cnb.cz>, měnové kurzy).

Reálný efektivní směnný kurz, vyjádřený jako nominální efektivní kurz v relaci k industrializovaným zemím, deflovaný indexem jednotkových pracovních nákladů, se v posledním období vyvíjel v nových členských státech velmi rozdílně. Česká koruna se v relaci k industrializovaným zemím v období 2002 – 2006 reálně zhodnocovala vysokým tempem 5,8 % ročně, tj. spolu se slovenskou korunou nejrychleji z nových členských států a podstatně rychleji než průměr zemí eurozóny (3,0 %). Zvláště rychlé bylo jak její nominální, tak i reálné zhodnocení v roce 2008 (12,2 %, resp. 11,6 %), které však bylo následováno propadem v roce 2009. Za celé období 2003 – 2011 činilo tempo reálného zhodnocování v ročním průměru 3,2 % a CZK se tak umístila v rámci nových členských států na druhé místo za slovenskou korunou, která se zhodnocovala o 5,1 % ročně. Nejpomalejší reálné zhodnocování měny bylo v dlouhodobém vývoji v Polsku, kde se nominálně kurz zlatého dokonce znehodnotil (tab. 9).

T a b u l k a 9

Nominální a reálný efektivní směnný kurz k 35 vyspělým zemím, v letech 2003 – 2012 (průměrné roční zhodnocení (+)/ znehodnocení (–) v %)

	NEER ¹				REER ²			
	2003 – 2007	2008 – 2011	2003 – 2011	2012 ³	2003 – 2007	2008 – 2011	2003 – 2011	2012 ³
CZ	2.7	3.4	3.0	-3.0	3.4	2.8	3.2	-1.6
HU	0.0	-2.3	-1.0	-4.4	2.9	-2.6	0.4	-0.2
PL	1.0	-1.9	-0.3	-2.6	-1.0	-1.2	-1.1	-3.5
SK	5.3	3.2	4.4	-0.5	6.8	3.1	5.1	-3.8
SI	-0.5	0.2	-0.2	-0.7	0.8	1.5	1.1	-1.8
EE	1.1	0.1	0.6	-1.5	7.1	-0.3	3.7	0.4
LT	1.3	0.3	0.9	-1.4	4.4	-1.6	1.7	-1.3
LV	-2.9	0.1	-1.6	0.1	8.8	-1.3	4.2	-1.6
BG	1.2	0.8	1.0	-0.7	3.3	6.0	4.5	-0.2
RO	-0.3	-5.3	-2.6	-6.2	10.8	0.4	6.0	-4.4
Eurozóna	3.6	0.1	2.0	-4.5	2.7	0.0	1.5	-4.8

Poznámky: ¹ NEER – nominální efektivní směnný kurz, váhy k ostatním z 36 industrializovaných zemí (EU, TR, CH, NO, US, CA, JP, AU, MX a NZ). ² REER – reálný efektivní směnný kurz, tj. NEER deflovaný jednotkovými pracovními náklady. ³ Předpověď ECFIN.

Pramen: ECFIN (2012a), tab. 31 a 33, s. 163 a 164; vlastní výpočty ročních průměrů 2008 – 2011 a 2003 – 2011.

Reálné zhodnocování či znehodnocování měnového kurzu vypovídá o vývoji konkurenceschopnosti při vývozu, je však silně ovlivněno výchozí cenovou úrovní v relaci ke srovnávaným zemím. Prudké výkyvy měnového kurzu v období recese jsou způsobeny měnicími se náladami na finančních trzích, které neodpovídají stavu domácí ekonomiky a stabilitě jejích makroekonomických veličin. Na počátku finanční krize bylo zřetelné nedostatečné rozlišování mezi měnovými trhy zemí

středoevropského regionu, které se později – zejména po finančních obtížích Maďarska – vytříbilo. Důvěra ve stabilitu trhů malých zemí střední Evropy však stále kolísá a vrtkavé chování investorů dále přetrvává. Měnový kurz je z velké části utvářen mimo domácí trh. Je ovlivňován především mimořádnými externími faktory, obtížně ovladatelnými domácí měnovou i celkovou hospodářskou politikou.

5.1. Mzdová konvergence a nákladová konkurenční schopnost

Dohánějící ekonomiky prosazují svou konkurenceschopnost vůči zemím ekonomicky vyspělým politikou levné práce. Nové členské státy EU mají výrazně nižší mzdovou úroveň, nežli je průměr zemí EU-27 a původní patnáctky. Nejbliže k úrovni mezd ve vyspělých zemích má Slovinsko, jehož vývoj se před vstupem do EU značně odlišoval od zemí východního bloku. V rámci středoevropské pětky má po Slovinsku nejvyšší průměrné mzdy Česká republika, jejíž mzdová úroveň dosahovala v roce 2011 v eurech 30% a v paritě kupního standardu (PPS) 46 % úrovně Rakouska. Nejnižší reálné mzdy v rámci středoevropských zemí má Slovensko – v relaci k Rakousku dosáhly v PPS v roce 2011 jen 39 % (tab. 10).

T a b u l k a 10

Průměrné hrubé měsíční mzdy v zemích EU-5 a v Bulharsku a Rumunsku v relaci k Rakousku, rok 2011

	Mzdy v kurzovém přepočtu		Mzdy v PPS	
	EUR	Rakousko = 100	EUR	Rakousko = 100
Česká republika	993	30.2	1 347	45.6
Maďarsko	763	23.2	1 236	41.9
Polsko	822	25.0	1 369	46.4
Slovensko	790	24.0	1 141	38.7
Slovinsko	1 525	46.4	1 820	61.7
Bulharsko	361	11.0	773	26.2
Rumunsko	471	14.3	884	30.0
Rakousko	3 290	100.0	2 951	100.0

Pramen: Gligorov, Holzner, Landesmann et al. (2012), s. 141 – 147; vlastní výpočty.

Propad maďarských mezd v eurech na méně než čtvrtinu mezd rakouských nastal až v posledních letech po přijetí podmínek MMF při mezinárodních finančních půjčkách. Ještě v roce 2008 byly maďarské mzdy v eurech i v PPS výrazně vyšší než mzdy slovenské (před rokem 2008 i mzdy polské). Výrazně nižší jsou mzdy v později přistoupivších zemích – v Bulharsku a Rumunsku. Ještě nižší mzdy jsou na Ukrajině – v eurovém vyjádření představovaly v roce 2011 pouze 7 % rakouské úrovně (v Rusku 18 %).

Nákladová konkurenční schopnost, vyjádřená v jednotkových pracovních nákladech (JPN), měřených jako průměrné pracovní náklady v eurech na jednotku HDP v reálném vyjádření (tj. v PPS), je v důsledku nízkých mezd ve středoevropských nových členských státech stále podstatně vyšší než v průměru za země EU-27.

Česká republika má agregátní JPN výrazně nižší než Slovinsko, avšak vyšší než ostatní země EU-5. Podstatná odlišnost JPN směrem dolů od střeoevropských zemí se prokazuje v Bulharsku. V Rumunsku je vliv nižších pracovních nákladů na osobu překryt relativně nízkou produktivitou práce, takže jeho agregátní JPN jsou blízké polským (tab. 11).

T a b u l k a 11

Produktivita práce a jednotkové pracovní náklady v zemích EU-5 a v Bulharsku a Rumunsku, rok 2011 (EU-27 = 100)

	HDP na pracovníka (PPS)	Náhrady na zaměstnance (EUR)	Agregátní JPN
Česká republika	74	46.6	63.0
Maďarsko	71	35.8	50.4
Polsko	69	32.4	47.0
Slovensko	80	41.1	51.4
Slovinsko	81	72.5	89.5
Bulharsko	44	16.6	37.7
Rumunsko	49	22.7	46.3

Pramen: HDP na pracovníka viz Eurostat – Structural Indicators (2013c), cit. 6. 2. 2013; pracovní náklady viz Gligorov, Holzner, Landesmann et al. (2012), s. IX; agregátní JPN vlastní propočty.

Všechny nové členské státy EU využívají k podpoře své konkurenceschopnosti jak podhodnoceného kurzu měny, tak i „vnitřní devalvace“, tj. nízkých mezd v relaci k domácí cenové hladině. Nejvyšší cenovou úroveň z nových členských států má Slovinsko, po něm se umísťuje Česká republika. To odpovídá pořadí v úrovni pracovních náhrad jednoho zaměstnance, avšak slovinská cenová úroveň je vyšší než v ČR jen o 14 %, zatímco slovinské náhrady na zaměstnance jsou vyšší o 56 %. Česká republika se tedy více podbízí nízkými mzdami než měnovým kurzem. Ještě extrémnější je případ Bulharska, jehož pracovní náklady v eurech jsou ve srovnání s ČR jen o něco více než třetinové (údaje za rok 2011, tab. 12).

T a b u l k a 12

Cenová úroveň celkového HDP v relaci k EU-27 a náhrady na zaměstnance v zemích EU-5, v Bulharsku a Rumunsku, rok 2011

	Cenová úroveň EU-27 = 100	Náhrady na zaměstnance v EUR
Česká republika	74	1 326
Maďarsko	62	1 019
Polsko	60	922
Slovensko	69	1 169
Slovinsko	84	2 063
Bulharsko	47	472
Rumunsko	53	647

Pramen: Gligorov, Holzner, Landesmann et al. (2012), s. IX.

Postupně ve všech nových členských státech dochází k reálnému zhodnocování měnového kurzu, a to bez ohledu na různé kurzové režimy. Poměrně stálý reálný kurz mělo pouze Slovinsko. K nejvyššímu zhodnocení reálného kurzu

podle spotřebitelských cen došlo na Slovensku, kde zvýšení činilo za celé období mezi roky 2000 do roku 2011 až 71 % a mezi roky 2005 a 2011 pak 30 %; podle výrobních cen to však bylo jen 38 % a 9 %. V Bulharsku bylo nejvyšší zhodnocení podle výrobních cen, tato země však vycházela z nízké výchozí úrovně. V České republice činilo zhodnocení reálného kurzu podle spotřebitelských cen mezi roky 2000 a 2011 jen 45 %, a to i při nízké výchozí základně. Poměrně rychlé bylo až v posledním období mezi roky 2005 a 2011, kdy po Slovensku dosáhlo (spolu s Bulharskem) nejvyšších hodnot (tab. 13).

T a b u l k a 13

Vývoj reálného směnného kurzu v zemích EU-5, v Bulharsku a Rumunsku v letech 2008-2011 (2005 = 100)

	2008	2009	2010	2011
<i>Podle spotřebitelských cen</i>				
Česká republika	119.3	121.1	122.2	122.5
Maďarsko	108.3	100.1	104.5	103.8
Polsko	114.4	95.6	104.1	101.7
Slovensko	125.7	130.4	128.6	129.8
Slovinsko	103.5	103.4	103.4	102.4
Bulharsko	119.3	121.1	122.2	122.5
Rumunsko	109.5	99.4	103.9	106.0
<i>Podle výrobních cen</i>				
Česká republika	117.7	115.0	120.7	125.0
Maďarsko	97.1	95.1	99.5	95.1
Polsko	107.2	94.4	101.2	99.8
Slovensko	113.1	114.4	110.8	109.4
Slovinsko	97.6	100.5	99.1	98.0
Bulharsko	117.7	115.0	120.7	125.0
Rumunsko	117.5	108.5	112.3	115.0

Pramen: Gligorov, Holzner, Landesmann et al. (2012), s. 141 – 144.

Závěr

Přibližování ekonomické úrovně zemí EU-5 k vyspělým ekonomikám bylo v poslední dekádě plynulé a poměrně rychlé. Hospodářská recese před koncem desetiletí však reálnou konvergenci zpomalila nebo zkomplikovala. V roce 2009 došlo ve všech zemích EU-5 kromě Polska k ekonomickému poklesu. Nejvíce se zhoršila ekonomická pozice nejvyspělejších zemí EU-5 – Slovinska a České republiky. Slovinsko z maximální úrovně 91 % v relaci k EU-27 v roce 2008 kleslo v roce 2011 až na 84 %, Česká republika z maxima 83 % v roce 2007 klesla v letech 2010 a 2011 na 80 %. Pozice ostatních zemí se v krizovém období zlepšovala. K největšímu pokroku došlo v Polsku, jehož podíl podle HDP na obyvatele v PKS se v rámci EU-27 zvýšil o celých 10 p. b. (z 54 % v roce 2007 na 64 % v roce 2011). Pozice Slovenska a Maďarska k EU-27 se ve stejném období zlepšila o 5 p. b., Bulharska o 6 p. b. a Rumunska o 8 p. b. Slovinsko spolu se

Slovenskem prítom dosahujú najvyššieho HDP na pracovníka v rámci regionu – 81 %, resp. 80 % v roce 2011 % ve srovnání se pouhými 74 % v ČR.

Ekonomická úroveň Slovenska je snižována jednak méně příznivou věkovou strukturou obyvatelstva, především však vysokou mírou nezaměstnanosti (14,0 % ve srovnání se 6,7 % v ČR v roce 2011 a 14,7 % ve srovnání se 7,5 % v prosinci 2012 podle metodiky VŠPS. Avšak i vzestup míry nezaměstnanosti v ČR z minima 4,4% v roce 2008 na současnou úroveň je varující tím spíše, že v letech 2012 a 2013 zde dochází k výraznému zhoršení. (Nezaměstnanost koncem ledna 2013 se podle registrace na úřadech práce v ČR zvýšila na 8 %, tj. 10 % podle původní metodiky a nezaměstnaných bylo téměř 600 tisíc lidí, tj. nejvíce v historii od krize v 30. letech minulého století.)

Snahy o stabilizaci míry veřejného dluhu a snížení schodku veřejných rozpočtů by proto měly být vedeny tak, aby nepodvazovaly ekonomický růst a nevedly ke zvyšování nezaměstnanosti. Poměr růstových faktorů se proti předchozím dvěma dekadám bude výrazně měnit. V důsledku demografických posunů a z nich vyplývající stoupající míry ekonomické závislosti bude nutno v daleko větší míře než v předchozím vývoji zakládat konvergenční proces zemí EU-5 na předstihu v růstu produktivity práce.

Alternativní ukazatele poskytují výrazně odlišný obraz o mezinárodní pozici zkoumaných ekonomik. V České republice dosahuje rozdíl mezi úrovní HDP a hrubého národního důchodu již 7 p. b. Nižší úroveň HND vyplývá z vysokého odlivu prvotních důchodů (zejména dividend) do zahraničí. Ještě větší je difERENCE mezi HDP a čistým národním důchodem. V relaci k zemím EU-27 byla pozice ČR podle ČND na obyvatele v roce 2011 až o 10 procentních bodů horší než podle HDP na obyvatele (70 % ve srovnání s 80 %). Tento rozdíl vyniká zejména při srovnání české a slovenské ekonomiky. Zatímco podle běžně používaného ukazatele HDP na obyvatele se ekonomická úroveň obou republik výrazně liší (Slovensko dosáhlo v roce 2011 jen 72 % úrovně EU-27), podle ČND mají obě ekonomiky blízkou úroveň – v relaci k EU-27 v roce 2011 dosáhlo Slovensko již 68 %. Specifický handicap slovenské ekonomiky, daný zhoršováním směnných relací, vyjevuje ukazatel RHDD. V dekadě 2001 – 2010 zde byla tempa růstu RHDD na obyvatele v ročním průměru až o 0,7 p. b. pomalejší než tempa růstu HDP, zatímco v ostatních zemích EU-5 se lišila jen mírně.

Analýza struktury užití HDP odhaluje velké rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. Česká ekonomika se odlišuje od evropského průměru vyšší mírou investic i vyšším aktivem obchodní a výkonové bilance v relaci k zahraničí, a to při výrazně nižší míře spotřeby domácností a nízké míře spotřeby vlády, věnované na školství, kulturu, zdravotnictví, podporu bydlení aj. Slovensko se vyznačuje průměrnou mírou spotřeby domácností při vyšší míře investic a nižší míře individuální

spotřeby vlády ve srovnání s EU-27. Na opačném pólu ze zemí EU-5 se nachází Polsko, kde míra spotřeby domácností převyšuje evropský průměr, míra investic je jen mírně vyšší a bilance zboží a služeb je slabě záporná. Nízký podíl individuální spotřeby vlády spolu s nízkým podílem celkových sociálních výdajů na HDP v zemích EU-5 nenasvědčují tvrzením o přebujelém sociálním státě – spíše dokládají nedostatečnou podporu rozvoje lidského faktoru a vzdělanostních předpokladů ekonomického rozvoje.

Souběžně s reálnou konvergencí dochází v dohánějících ekonomikách ke konvergenci cenové a mzdové. Srovnatelná cenová hladina zemí EU-5, která byla ve výchozím období (s výjimkou Polska) ve srovnání se zeměmi EU-27 podstatně nižší než relace v ekonomické úrovni, se koncem poslední dekády této relaci již těsně přiblížila. Vyšší míra inflace přitom působila zejména v Maďarsku, výrazně rovněž na Slovensku a ve Slovinsku. V České republice byl naopak jednoznačně využíván kurzový kanál, když docházelo ke zpevnování nominálního měnového kurzu vůči euru. Reálné zhodnocování měny, které vypovídá o vývoji konkurenceschopnosti při vývozu, bylo nejrychlejší u slovenské a české koruny. Prudké výkyvy měnového kurzu v období recese jsou způsobeny měnicími se náladami na finančních trzích, které neodpovídají stavu domácí ekonomiky a stabilitě jejích makroekonomických veličin. Důvěra ve stabilitu trhů malých zemí střední Evropy stále kolísá a vrtkavé chování investorů dále přetrvává.

Nové členské státy využívají k podpoře své konkurenceschopnosti jak podhodnoceného kurzu měny, tak i „vnitřní devalvace“, tj. nízkých mezd v relaci k domácí cenové hladině. Mzdová úroveň zaostává více než celková cenová úroveň. V relaci k Rakousku představovaly průměrné mzdy v zemích EU-5 při přepočtu měnovým kurzem v roce 2011 jen 23 % až 46 %, při přepočtu paritou kupní síly jen 42 % až 62 % (nejvyšší údaj Slovinsko, nejnižší nominálně Maďarsko a reálně Slovensko). Nákladová konkurenční schopnost v jednotkových pracovních nákladech je v důsledku nízkých mezd v zemích EU-5 stále podstatně vyšší než v průměru za země EU-27. Agregátní JPN v relaci k EU-27 se v Polsku, na Slovensku a v Maďarsku pohybují kolem poloviny, v ČR přes 60 % a ve Slovinsku dosahují 90 %.

Dosažený stupeň reálné konvergence klade před hospodářskou politikou zemí EU-5 výzvu pokračovat v prorůstové politice, a tak se více přibližovat k úrovni vyspělých evropských ekonomik, s nimiž je pojí úzké ekonomické vazby a blízké charakteristiky v kvalifikaci a vzdělanosti pracovních sil. Relativní stabilita makroekonomických parametrů, daná dosud únosnou mírou zadluženosti veřejného sektoru i zahraniční zadluženosti, poskytuje pro takovýto přístup základní předpoklady (s výjimkou Maďarska, kde tyto podmínky naplněny nejsou a vynucená finanční pomoc MMF je provázána tvrdými požadavky).

Literatura

- BEA (Bureau of Economic Analysis) (2008): Concepts and Methods of the U.S. National Income and Product Accounts. Washington, DC: Department of Commerce, July.
- CMEPSP (2009): Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Paris: Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.
- ČSÚ (2011, 2012): Národní účty. Praha: ČSÚ.
- ECFIN (2012a): European Economic Forecast. Luxembourg: European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs. Autumn.
- ECFIN (2012b): Statistical Annex of European Economy. Luxembourg: European Commission, Directorate General ECFIN – Economic and Financial Affairs, Autumn.
- EUROSTAT (2013a): National Accounts. [Online database.] Luxembourg: Eurostat.
- EUROSTAT (2013b): Prices. [Online database.] Luxembourg: Eurostat.
- EUROSTAT (2013c): Structural Indicators. [Online database.] Luxembourg: Eurostat.
- EUROSTAT (2013d): Population and Social Conditions. [Online database.] Luxembourg: Eurostat.
- FSÚ, ČSÚ a SŠÚ (1992): Statistická ročenka České a Slovenské Federativní Republiky. Praha: FSÚ, ČSÚ a SŠÚ.
- GLIGOROV, V. – HOLZNER, M. – LANDESMANN, M. – LEITNER, S. – PINDYUK, O. – VIDOVIC, H. et al. (2012): New Divide(s) in Europe? Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies.
- IMF (2012): World Economic Outlook. Washington, DC: International Monetary Fund, September.
- KOHLI, U. (2004): Real GDP, Real Domestic Income, and Terms-of-trade Changes. *Journal of International Economics*, 62, č. 1, s. 83 – 106.
- Kolektiv CES VŠEM, NOZV NVF (2011): Konkurenční schopnost České republiky 2010 – 2011. Praha: Linde. ISBN 978-80-7201-871-0.
- MF ČR (2011): Makroekonomická predikce České republiky. Praha: Ministerstvo financí ČR, říjen.
- MF ČR (2012): Makroekonomická predikce České republiky. Praha: Ministerstvo financí ČR, říjen.
- MORVAY, K. a kol. (2011): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2010 a výhľad do roku 2012. Bratislava: Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied. ISBN 978-80-7144-184-7.
- MYANT, M. – DRAHOKOUPIL, J. (2011): Transition Economies: Political Economy in Russia, Eastern Europe, and Central Asia. Danvers, MA: Wiley, John Wiley & Sons, Inc. ISBN 13 978-0-470-59619-7.
- OECD (2004): Purchasing Power Parities and Real Expenditures, 2002 Benchmark Year. Paris: OECD.
- OECD, EUROSTAT (2007): Purchasing Power Parities and Real Expenditures, 2005 Benchmark Year. Paris: OECD – Eurostat.
- OECD (2011): OECD Economic Outlook, No. 89, Volume 2011/1. Paris: OECD, May.
- OECD (2012a): National Accounts of OECD Countries (Main Aggregates). Main Economic Indicators. Paris: OECD.
- OECD (2012b): OECD Economic Outlook. OECD Publishing, Vol. 2012/1. Paris: OECD. <http://dx.doi.org/10.1787/eco_outlook-v2012-1-en>.
- STIGLITZ, J. – SEN, A. – FITOUSSI, J. P. (2009): The Measurement of Economic Performance and Social Progress Revisited. Paris: CMEPS. <www.stiglitz-sen-fitoussi.fr>.
- UN (1999): International Comparison of GDP in Europe 1996. Geneva: United Nations.
- UNCTAD (2011): Trade and Development Report (Post-crisis Policy Challenges in the World Economy). New York and Geneva: United Nations publication, Sales No. E.11.II.D.3. ISBN 978-92-1-112822-2.
- VINTROVÁ, R. (2006): Historické předpoklady a reálné perspektivy konvergence české ekonomiky k Evropské unii. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 119 s. ISBN 80-86729-29-X.
- VINTROVÁ, R. (2009): Lessons from the Czech and Slovak Economies Split. *Prague Economic Papers*, XVIII, č. 1, s. 3 – 25.
- VINTROVÁ, R. (2010): Co nezachycuje HDP: Alternativní charakteristiky reálné konvergence nových členských zemí EU. In: ŽÁK, M.: O aktuálních ekonomických problémech (Vybrané WP). Praha: Linde. ISBN 978-80-7201-841-3.
- VINTROVÁ, R. (2011): Spotřeba a investice, míra úspor a zadluženost v mezinárodním srovnání. *Scientia et Societas*, VII, č. 2, s. 26 – 41.
- VINTROVÁ, R. (2012): Podceňování domácí poptávky v ČR. *Scientia et Societas*, VIII, č. 2, s. 113 – 123.